

Empordà Federal i Josep Puig Pujades: expressió i guiatge d'un projecte periodístic i polític

Anna Teixidor Colomer

“Amb la República al cervell i Catalunya al cor”¹. Aquesta màxima pronunciada pel polític Josep Puig Pujades podria sintetitzar l'ideari del periòdic figuerenc *Empordà Federal* (1911/1938) que al llarg de la seva trajectòria va difondre un catalanisme progressista que clarament entroncava amb l'ideari i els valors del republicanisme d'arrel federal. La gestació d'aquesta idea - cerebral i passional- i del portaveu que la defensarà, neix, doncs, de la llarga tradició republicana federal que va sorgir a l'Empordà durant la primera meitat del segle XIX i que es mantingué fins el primer terç del segle XX.

Aquest binomi és, probablement també, l'embrió dels grans òrgans d'expressió que Esquerra Republicana de Catalunya (ERC) va generar a Barcelona durant la dècada dels trenta. Des de *L'Opinió* a *La Humanitat* passant per *La Ciutat* i *Última Hora*, ERC va comptar amb mitjans econòmics que van fer possible uns òrgans oficials certament sòlids i que, a la llarga, es consolidaren com a referents del partit. Coneixem pocs detalls sobre cadascun d'aquests diaris, però, encara en sabem menys de l'àmplia xarxa de premsa local i comarcal formada per capçaleres de de llarga tradició, o de recent creació, que actuà també com a portaveu i base social del partit durant la Segona República. D'aquesta gran varietat de capçaleres, *Empordà Federal*, per la seva trajectòria política però també per la qualitat de la factura tècnica i la nòmina de col·laboradors és un model

del que va suposar la premsa d'ERC a fora de Barcelona. La qualitat del periòdic és remarcable no només per la seva confecció formal sinó pel seu variat contingut que, ocasionalment, defuig l'anècdota estrictament local per introduir-se en els grans debats polítics i socials de l'època.

La comunicació que presentem, doncs, pretén esbossar les claus per entendre la funció que la premsa va exercir al servei de la política d'ERC aprofitant una xarxa de capçaleres ja existents que articularen les bases i donaven cohesió a un partit que havia nascut en forma de mosaic fràgil i fragmentari. L'estudi d'*Empordà Federal* permet valorar també la influència que aquestes sigles polítiques van tenir en el territori a través de la premsa.

L'any 1893, l'historiador del republicanisme espanyol Enrique Rodríguez Solís assegurava que “como Cádiz en Andalucía, el Ampurdán es en Cataluña la tierra de los liberales y de los demócratas”². Els motius per a tal afirmació s'havien forjat en els diferents episodis protagonitzats, a mitjans del segle XIX per un jove figuerenc Abdó Terrades³, fortament influït per les idees

¹ ROMERO DALMAU, Alfons: “Figueres, oberta i progressista” a SANTALÓ, Jaume (coord.): *Figueres 1900-1936. Imatge i història de la Catalunya republicana*, Consorci del Museu de l'Empordà, Figueres, 1999, p. 112.

² DUARTE MONTSERRAT, Àngel: *Història del republicanisme català*, Eumo, Barcelona, 2000, p. 64. El mateix autor assenyala que Figueres tenia un corresponçal del periòdic *El Centinela de Aragón*, un diari originari de Terol, aparegut el 1840. Així mateix, en aquest moment es disposà de responsables de distribució i de subscripció a les localitats més importants de la província i alguns d'aquests periòdics tenien corresponçals arreu de Catalunya i d'Espanya.

³ Vegeu: GUILLAMET LLOVERAS, Jaume: *Abdon Terrades. Primer dirigent republicà, periodista i alcalde de Figueres*, Monografies

liberals i republicanes, que marcarien la tendència de vot republicà en el territori empordanès durant els anys següents. La reinstauració de la monarquia borbònica amb la imposició d'un sistema bipartidista (alternança en el poder entre liberals i conservadors) i la pràctica del caciquisme quedava garantida a la major part de l'Estat però al districte de Figueres es veié truncada (ja que els republicans trencaren aquest esquema de funcionament excepte en el districte de Vilademuls). Així mateix, Figueres mostra també una altra singularitat respecte a d'altres punts de Catalunya donat que són poques les ciutats que tenen majories municipals de qualsevol de les tendències republicanes existents durant la Restauració (radical a Barcelona, possibilista a Reus, federal radical a Sabadell o Rubí, entre d'altres), però cap amb una cronologia tan continuada i tan llarga de governs municipals republicans⁴. Les majories absolutes es repeteixen en eleccions successives entre 1891 i 1905, sense que cap dels dos partits dinàstics pugui fer front a les contundents victòries federals. Així doncs, malgrat l'alternança liberal i conservadora en l'exercici del poder, a l'Empordà (districte de Figueres) es manté la tradició del republicanisme al marge del sistema del liberalisme oligàrquic durant tot el primer terç del segle XX.

En aquest context, *Empordà Federal* esdevé una eina per a combatre les altres forces polítiques però també i, sobretot, per articular, consolidar i estendre la seva ideologia⁵. Alguns autors han parlat, precisament, del corpus doctrinal del republicanisme ja que "es va dibuixant, es matisa i arriba als diversos col·lectius socials gràcies a l'ús de la paraula, del discurs, del llibre i, molt especialment, del text

Empordaneses, Figueres, 2000; SOLER VIDAL, Josep: *Abdó Terrades: primer apòstol de la democràcia catalana (1812-1856)*, La Magrana, Barcelona, 1983.

⁴ Vegeu: MORENO CHACÓN, Manuel (2004): *Op. Cit.*, p. 209-210 i ss. Vegeu: MORENO CHACÓN, Manuel (2004): *Op. Cit.*, p. 67-195, 263 i ss.

⁵ CULLA CLARÀ, Joan Baptista i DUARTE MONTSERRAT, Àngel: *La premsa republicana*, Col·legi de Periodistes de Catalunya, Barcelona, 1990, p. 25. L'estudi de les relacions entre la premsa i la política ha començat a despertar cert interès en els últims anys. En el cas del treball que presentem aquestes relacions juguen un paper de primer ordre. Alguns investigadors han titllat la història contemporània com un període "de monopolio de la prensa en el terreno político e ideológico, con toda la importancia que esto le confiere en el funcionamiento social". Vegeu: SÁNCHEZ ILLÁN, Juan Carlos; *Prensa y política en la España de la Restauración. Rafael Gasset y El Imparcial*, Biblioteca Nueva, Madrid, 1999.

periodístic"⁶. La funció doctrinal d'aquesta premsa no es pot entendre sense tenir en compte que el periòdic republicà pretenia formar i informar però, també, havia de tenir un paper organitzatiu important. Inicialment, havia d'actuar com un nexa de contacte entre els quadres dirigents i les bases però, posteriorment, es va evidenciar que el sentit s'invertia i les pàgines dels periòdics esdevien tribunes de discussió i d'anàlisi que podien influir en les decisions del partit⁷.

El primer *Empordà Federal* (1911-1923) —òrgan de la Unió Federal Nacionalista Republicana (UFNR)— s'inciu en aquesta voluntat ideològica però també doctrinal; pretén, per una banda, recollir l'herència del vell republicanisme federal dels homes de la Primera República i, de l'altra, cristal·litzar els plantejaments del catalanisme d'esquerres, minoritari encara en aquells moments, però que en els anys de la Segona República havia d'esdevenir majoritari.

Aquesta primera època de reformulació del vell federalisme empordanès i d'introducció de noves idees de l'esquerra s'estroncava el novembre de 1923 amb la imposició d'un nou ordre polític promogut pel cop d'estat del general Primo de Rivera amb el vistiplau d'Alfons XIII. La censura va impedir la reaparició de la publicació fins gairebé set anys després. El 29 de març de 1930 —amb el que quedava encara del règim del Directori—, el periòdic sortia novament a la venda. Fruit d'aquesta conjuntura i la contundència de les urnes que dilapidarien les restes de la dictadura i de la monarquia, començava un període d'expansió política, social i cultural. El setmanari figuerenc —ara portaveu de la Federació Republicana Socialista de l'Empordà (FRSE)— s'acabaria convertint en l'òrgan d'ERC a la comarca. En les eleccions de l'abril de 1931 la candidatura que promocionava aconseguí la majoria municipal i, per tant, el setmanari es convertí en un instrument per propagar el seu ideari però també per avalar i justificar les accions del govern local i català.

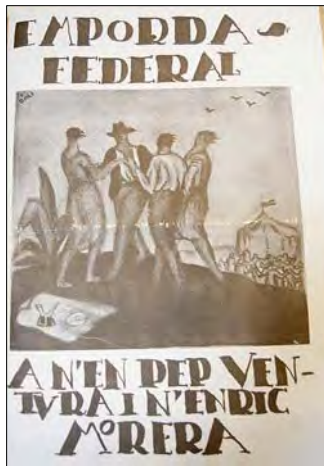
Aquest període que suposà una intensa reorganització de les bases del partit s'aturava bruscament arran dels Fets del 6 d'Octubre, data en què la publicació quedà suspesa i alguns dels seus promotors empresonats.

La represa del periòdic no va produir-se fins quatre-cents sis dies després. El 9 de novembre de 1935 s'iniciava una tercera època que estaria marcada per l'esclat de la Guerra

⁶ NICOLET, C. : *L'idée republicaine* a CULLA, Joan Baptista i DUARTE, Àngel; *Op. Cit* (1990), p. 25.

⁷ CULLA, Joan Baptista i DUARTE, Àngel: *Op. Cit.* (1990), p. 25-27.

Portades de números extraordinaris (1911/1938)

CAGN, 15/10/1921, n. 560, p. 1.

BFC, 4/11/1931, n. 760, p. 1.

BFC, 11/4/1936, n. 941, p. 1.

Civil i que tan sols duraria dos anys i dos mesos. El darrer número localitzat correspon al 4 de febrer de 1938. Al llarg de la seva trajectòria — divuit anys imprès i vuit anys de silenci forçós que comprenen els canvis polítics i socials que va patir la Catalunya del primer terç de segle—, *Empordà Federal* es va convertir en un testimoni de primer ordre de la realitat política que es vivia fora de Barcelona i, en alguns moments, en víctima dels fets que transformaven el país.

L'interès d'aquesta comunicació és centrar-nos, precisament, en el moment en què el periòdic es converteix i es consolida com l'òrgan d'expressió d'ERC en un moment en què el partit governa la Generalitat i, alhora, encapçala el govern municipal. Així mateix, creiem necessari esbossar quines foren les funcions polítiques de setmanari i com l'acabaren convertint en una eina al servei de la política republicana en els anys de la Segona República i, seguidament, durant la Guerra Civil. Per fer-ho, però, creiem necessari abans centrar-nos primer en els homes que van fer possible la consecució d'aquest projecte periodístic i polític.

I. Josep Puig Pujades i el seu "petit Estat major"

La redacció fundacional del periòdic estava formada per un grup de joves d'entre vint-i-dos i quaranta-quatre anys que pertanyien, majoritàriament, a la petita burgesia comercial de la ciutat i tenien un interès creixent per la política i el periodisme. Alguns dels elements d'aquest grup estaven cridats a desenvolupar en els anys següents un paper

destacat en la política municipal i alguns, fins i tot, en l'escena catalana. Eren: Marià Pujulà, Joaquim Cusí, Josep Baró, Frederic Campà, Rafael Ramis, Josep Puig Pujades, Francesc Batet, Francesc Canet i Abdó Ventura⁸. Bona part d'aquests homes seran els que encapçalaran també la represa del periòdic el març de 1930.

En aquest període, en el sí de les esquerres, sovint la decisió de promoure periòdics afins solia adoptar-se per part de comitès o organitzacions polítiques; no així en els partits de dreta en els quals una única persona o diverses persones amb afinitats comunes i amb capacitat adquisitiva podien aixecar una publicació⁹. En alguns casos, però, —com el que ens ocupa— el fenomen es produeix a la inversa, és a dir, de l'òrgan d'expressió en sorgeix una formació política. De tota manera, al darrera d'aquests projectes periodístics hi havia d'haver individus que atessin aquesta voluntat i tinguessin suficient capacitat econòmica i de lideratge per catalitzar tant el portaveu com les entitats polítiques que en sorgirien. En el cas d'*Empordà Federal*, va sorgir primer el portaveu i, posteriorment, es van anar constituint organitzacions polítiques afins encapçalades per la FRSE. Els seus promotors, però, no van començar de zero, sinó que es van nodrir de la xarxa i dels homes que havien militat a la UFNR figuerenca abans de la dictadura de Primo de Rivera.

⁸ "El 25è aniversari de la fundació de *Empordà Federal*", 11/4/1936, n. 941, p. 6-7.

⁹ CHECA GODOY, Antonio: *Prensa y partidos políticos durante la II República*, Universidad de Salamanca, Salamanca, 1989, p. 19.

La primera redacció de «Empordà Federal», composta pels companys Canet, Campà, Ramis, Puig Pujades, Batet, Pujulà i Barç reunits amb motiu de la vinguda a Figueres dels il·lustres literats catalans J. Paç i Pagès, Ignasi Iglésies i Ribera i Rovira.

FONT: BFC. 11/6/1936, n. 941, p. 6-7.

La figura que aglutinà aquesta voluntat i que finançà part del projecte periodístic objecte del nostre estudi és Josep Puig Pujades¹⁰. Els seus coetanis en remarcaven, precisament, aquesta capacitat de lideratge i d'aglutinador de les sensibilitats republicanes catalanistes a Figueres:

“En tota col·lectivitat humana, per petita que sigui i per democràtica que sigui, també, l'organització que s'ha donat, existeix, forçosament, un cap director, un home l'intel·ligència del qual —iman que atrau totes les voluntats— el fa mereixedor de la confiança de tothom guiant-los, amb la seva llum privilegiada, pel camí que ha de conduir-los al lloc abellit.

Vós, amic Puig, heu estat sempre, i sou encara, l'home dirigent d'un gran sector del poble figuerenc. Vós, amb la vostra orientació i esperit d'empresa, heu bastit una

Figueres bella, culta i oberta a tots aquells corrents que fan vibrar-la a l'uníson amb l'ànima universal”¹¹.

En aquest mateix article, el seu autor recordava també que feia anys —potser en el primer quart de segle—, Marià Pujulà, qui aleshores ja era alcalde de Figueres s'adreçà a Puig Pujades en els termes següents—: “Hom assegura que vós sou el meu assessor; hom diu que vós sou qui m'inspireu la conducta a seguir. I bé; encara que així fos no en sentiria pas vergonya, perquè se que no hauríeu de dictar-me res contrari a l'esperit de justícia o a l'interès del poble figuerenc”¹². Aquesta cita demostra que l'ascendència de Puig Pujades sobre els federals figuerencs es mantenia en aquest període la qual cosa el convertia en líder indiscutible del republicanisme d'esquerres i catalanista a l'Alt Empordà durant el primer terç de segle XX. Sastre de professió i conegut publicista, poeta i dramaturg, s'encarregà de la direcció de la FRSE i, probablement, de la d'*Empordà Federal* amb més o menys intensitat depenent del període. En les eleccions municipals del 14 d'abril de 1931,

¹⁰ L'entrevista realitzada a Adela Garrido Carbona (neta de Josep Puig Pujades) confirmaria que Josep Puig Pujades finançava en gran part *Empordà Federal* però no hem localitzat cap font documental que ho ratifiqui. Garrido tampoc han pogut matisar en quin percentatge podia ajudar a finançar el projecte periodístic.

¹¹ “Ciudadà Puig, company...”, Joaquim Geli, 13/6/1931, n. 737, p. 2.

¹² “Ciudadà Puig, company...”, Joaquim Geli, 13/6/1931, n. 737, p. 2.

esdevingué el dirigent d'ERC a l'Alt Empordà¹³, sortí elegit regidor i se'l designà per representar el partit judicial a l'Assemblea de la Generalitat de Catalunya, de la qual n'havien de sorgir els redactors de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya. Dos anys més tard, assumí el càrrec de Comissari de la Generalitat de Catalunya a Girona, del qual en fou destituït arran dels Fets d'Octubre de 1934.

FONT: CAGN, "Caricatura d'En Puig Pujadas", Bagaria, 6/6/1918, n. 383, p. 2.

Claudi Ametlla, Governador Civil de Girona durant la Segona República, recordà que Puig Pujades tenia, en general, un caràcter feble que adquiria contundència quan volia impedir que "els correligionaris forans no se li fiquessin a casa, on volia manar tot sol. Només que això de manar és un dir, perquè era tan feble i condescendent per al seu petit Estat major que, en realitat, aquest era qui manava"¹⁴. Aquest "petit Estat major" a què fa referència

¹³ Vegeu: ALQUEZAR, Ramon: "Esquerra Republicana de Catalunya" a DDAA: *Esquerra Republicana de Catalunya. 70 anys d'història (1931-2001)*, Columna, Barcelona, 2001, p. 27. Tot i que Puig Pujades no va formar part del primer Comitè Executiu Central, posició que ocupà Jaume Santaló a Girona, fou el dirigent destacat d'ERC a l'Alt Empordà al costat d'Humbert Torres (Joventut Republicana de Lleida), Josep Andreu Abelló (Foment Nacionalista Republicà de Reus), Josep Irla (Sant Feliu de Guíxols) i Miquel Santaló (Centre d'Unió Republicana de Girona).

¹⁴ AMETLLA, Claudi: *Memòries polítiques*, Catalònia, Barcelona, 1979, p. 115-116.

Ametlla estava format bàsicament per homes de partit, alguns dels quals participaven activament en la confecció i redacció del periòdic. Al llarg de la trajectòria del periòdic, hem comptabilitzat una vintena de redactors i més de 200 col·laboradors, entre aquests, destacades personalitats del republicanisme d'esquerres català.

II. Les funcions polítiques del setmanari durant la Segona República

L'arribada d'ERC al govern municipal de Figueres l'abril de 1931 i, poc després, al govern provisional de la Generalitat, significà la conversió del republicanisme nacionalista en partit de govern. *Empordà Federal* en qualitat de portaveu de la FRSE, organització oficialment adherida a ERC al llarg d'aquest any, es converteix en òrgan oficiós del partit en el poder. En aquest període de recuperació democràtica, el discurs programàtic del setmanari aconsegueix, almenys, tres funcions: primerament, és l'instrument de difusió del model cívico-polític que inspira el republicanisme d'esquerres que complementa i alhora renova l'ideari de la primera etapa del periòdic; segonament, el setmanari actua també com un mitjà de mobilització. A través de les seves pàgines el partit manté informats als militants sobre l'actualitat política del moment, els debats que se'n desprenen i —especialment important per a mantenir la seva hegemonia— la intensa activitat desplegada gràcies a una revitalitzada xarxa de centres repartits per tota la comarca i la creació de noves organitzacions afins. I, en tercer lloc, el periòdic promou iniciatives i campanyes encaminades a apropar la política i la ciutadania, intensificant els lligams entre afiliats, nous seguidors i la població en general.

a) Difusió d'un ideari cívico-polític

Les declaracions programàtiques basades en la construcció i articulació d'un ideari cívico-polític d'arrel republicana són nombroses i es sintetitzen en cinc principis reivindicatius: la catalanitat i l'autonomia de Catalunya en el marc d'un model federal per a Espanya, la democràcia, els valors progressistes, la laïcitat i un projecte modernitzador de ciutat.

Un dels eixos fonamentals que constitueixen l'ideari polític de la publicació ja des del mateix moment de la seva reaparició, en plena Dictablanda, és la reivindicació de la catalanitat, des d'una òptica federal catalanista, i de la necessitat de que Catalunya arribi a assolir certes quotes d'autonomia política, sempre però mantenint-se en el si

d'una Espanya federal. A propòsit d'aquesta qüestió, un dels articles primerencs i més significatius ideològicament de la represa del setmanari, signat per Josep Puig Pujades, és fonamental per entendre el paper que aquests plantejaments ja havien exercit abans del Directori i seguiran exercint en el futur —segons el mateix autor— en els autors d'*Empordà Federal*:

“Dèiem llavors: som republicans federals catalans, en aquests termes hi van incloses les nostres doctrines que són carn de la nostra carn i sang de la nostra sang. Avui després de sis anys i mig de silenci forçós podem dir altra vegada als nostres amics: som republicans federals catalans més que mai. Les experiències fetes durant aquests anys de directori han afermat, encara més, les nostres conviccions”.

El posicionament expressat per Puig Pujades en nom de la redacció d'*Empordà Federal* tenia com a primera fita bàsica la conquesta del poder per part dels republicans que inevitablement portaria a l'establiment d'una República federal, el reconeixement dins de la mateixa de Catalunya com a estat federat i el restabliment de la Generalitat com a institució bàsica de l'autogovern.

“Som republicans, perquè estimem que la República és la única forma de govern compatible amb la dignitat humana. Som catalans, perquè, reconeixent la personalitat de la nostra terra, l'estimem amb tota l'ànima perquè és la nostra. Som federals precisament perquè no som separatistes com hi ha qui ha volgut fer-nos-hi passar”¹⁵.

Així, doncs, la idea d'una Espanya convertida en República federal que respecti i reconegui la singularitat catalana i el dret a l'autonomia del poble que la integren és molt present en els números d'aquests primers mesos de represa en consonància amb el que a nivell comarcal i nacional plantejaven la FRSE i ERC. Ara bé, el catalanisme que es preconitza, per tant, no és independentista, sinó que es basa sempre en la recerca d'una articulació federal de Catalunya dintre d'Espanya. La fórmula federalista a la qual s'havien referit al llarg de la primera època del periòdic és manté i s'aferma, fins i tot, un cop proclamada la República. L'objectiu és disposar d'un sistema que permeti autogovernar-se en una sèrie de qüestions fonamentals i que assegurí el respecte a les particularitats culturals, socials i econòmiques catalanes. Aquest model prèviament acceptat - malgrat que amb nombroses ambigüitats - pel conjunt de forces republicanes espanyoles en el pacte de Sant Sebastià de l'agost de 1930 constitueix una reivindicació que es

mantindrà viva en el decurs del debat constitucional de l'any 1931 i fins i tot més enllà com una reivindicació futura o com un ideal republicà que caldria assolir algun dia.

El pacte entre Macià i el govern provisional esdevingut pocs dies després de la proclamació de la II República a Madrid i de la República Catalana a Barcelona tancà les portes, de moment, a que el nou règim fos de tipus federal. Tanmateix, obria les portes a la consecució, per part de Catalunya d'un cert grau d'autonomia que hauria de concretar-se en un Estatut. El procés de redacció i aprovació d'un Estatut d'Autonomia per a Catalunya - iniciat el juny de 1931 i conclòs finalment el setembre de 1932 - és un període que des de les pàgines d'*Empordà Federal* fou seguit amb molt interès. En el decurs d'aquests mesos el periòdic tractà intensament aquesta qüestió, desplegant una intensa campanya de suport al text que es tradueix sobre el paper amb la reproducció de mítings, articles de la majoria de redactors i col·laboradors en pro de l'Estatut i, fins i tot, un número en què s'inclou la seva transcripció completa¹⁶. Igualment, nombrosos articles giraran a l'entorn de la figura del president Macià, la seva personalitat política i el seu paper en el procés estatutari, ressaltant-ne el fet que encarna els ideals polítics que es defensen des del periòdic: catalanisme, republicanisme i federalisme¹⁷.

En segon lloc, el periòdic aposta per la defensa dels valors de la democràcia —que esdevé una de les línies bàsiques del seu discurs polític— i és una constant en la trajectòria del setmanari, especialment, en aquest període en què s'assoleix la implantació de la República. Una fita que els promotors republicans havien somiat al llarg dels primers decennis del segle XX però que, en cap cas, havien materialitzat més enllà de l'àmbit estrictament local. Per a *Empordà Federal*, la democràcia no és només un objectiu sinó que constitueix un veritable programa d'actuació.

¹⁶ Es tracta d'un número extraordinari d'únicament dues pàgines en què es reproduïx íntegrament l'Estatut. Vegeu: “L'Estatut que Catalunya presentarà a l'Assemblea Constituent de la República Espanyola”, 29/7/1931, n. 745, p. 1-2.

¹⁷ La imatge que es dona del polític es hagiogràfica en el sentit que se'n desprenen les virtuts del polític i de l'home passant per alt, per exemple, la qüestionada capacitat oratòria del líder. Vegeu, doncs, les següents referències sobre Macià: “El President Macià a l'Empordà”, 31/10/1931, n. 759, p. 1; “L'arribada de Macià i els seus acompanyants”, 4/11/1931, n. 760, p. 2; “Àpat popular d'homenatge a Macià”, 4/11/1931, n. 760, p. 2; “L'estada de Francesc Macià a Figueres”, 7/11/1931, n. 761, p. 1-2; “Francesc Macià”, 30/12/1933, n. 876, p. 3.

¹⁵ “Som allà on érem”, 12/4/1930, n. 675, p. 1.

Pel que fa als valors progressistes que defensa el periòdic, n'hem de destacar, almenys, tres: primerament, l'emancipació de la dona que detallarem específicament en tractar la creació d'una organització local pròpia, el Grup Femení d'Esquerres (GFE); en segon lloc, l'interès per la consecució d'una major justícia social que permeti aproximar la població obrera als nivells de benestar de què gaudeixen altres grups socials i, tercer, l'aposta per una renovació pedagògica que exigeix una educació laica, pública i de qualitat amb l'objectiu d'acabar, precisament, amb aquestes diferències socials.

En quart lloc, el periòdic preconitza la laïcitat enfront dels valors religiosos que havien imperat secularment a Espanya. Des d'aquesta tribuna, donen suport a la Llei de secularització de cementiris de 1932 o a la Llei de Congregacions Religioses de 1933.

I, finalment, el desplegament a través del periòdic d'un projecte de ciutat moderna que es manifesta, inicialment, en les vigílies de les campanyes que precedien les eleccions municipals al llarg de la seva primera època. Aquesta dinàmica es manté en les mateixes coordenades durant el segon període donat que la política municipal en matèria urbanística és un dels indicadors que té el periòdic i el partit per tal que la ciutadania pugui valorar la gestió realitzada per l'equip de govern. L'èmfasi que es posarà en el desplegament d'un projecte modernitzar de ciutat donarà lloc a l'edició de números extraordinaris i d'articles que aborden la qüestió urbanística des de diversos punts de vista. Les propostes no es limiten a l'urbanisme sinó que també pretenen impulsar una cultura cívica de caire interclassista, fonamentada en els valors republicans i catalanistes. La proposta d'un monument dedicat a Pep Ventura o el reconeixement a la trajectòria de diversos personatges singulars de la ciutat a través del nom de carrers, edificis i actes d'homenatge formarien part d'aquesta voluntat d'integració ciutadana. D'aquí que despleguin un "corpus" de propostes sobre com s'ha de projectar la idea de ciutat i com aquesta ha de reflectir el poder de la FRSE en el govern municipal.

b) Marcar l'agenda política, mobilitzar i instruir

En l'afany de convertir el periòdic en un nexa d'unió entre partit i militància, *Empordà Federal* no es limità a actuar com un mitjà d'informació sobre els fets polítics del moment i els debats que aquests generaren sinó que marcà l'agenda política i funcionà com a instrument de

mobilització. En certa manera es podria afirmar que el periòdic esdevé una tribuna per potenciar les activitats que despleguen tant la FRSE com la Joventut Nacionalista Republicana de l'Empordà (JNRE) —creada el gener de 1931—, així com la nodrida xarxa de comitès i centres locals d'arreu de la comarca. Donat que la FRSE havia accedit al poder municipal, serà la JNRE¹⁸ qui prendrà un protagonisme creixent a les pàgines del periòdic per exposar la seva activitat. El moment de canvi i obertura política que suposà la proclamació de la República i la desaparició de la censura governativa els donà a aquestes entitats via lliure per a desplegar i finançar el seu programa arreu de l'Empordà, ja sigui a través d'actes de reafirmació política amb l'organització de conferències i mítings, o bé mitjançant activitats lúdicofestives de caire divers:

“Hem passat d'ésser oposicionistes, a ésser governamentals. La nostra associació perd el caire revolucionari que té tota entitat de l'oposició en que és imminent la caiguda del règim vigent, per passar a ésser una entitat defensora del nou règim constituït (...) Avui més que mai fa falta que continuem la nostra tasca, per a consolidar la república i per a aconseguir la llibertat de Catalunya dintre la gran confederació de pobles hispànics”¹⁹.

L'interès d'aquestes conferències que foren pronunciades per homes de les diverses tendències del republicanisme i l'obrerisme català rau en el fet que es plantegen no només com una autèntica aula oberta al món i als interessos socials i culturals del moment —“no intenta fer altra cosa que elevar el nivell de cultura política del nostre poble i interessar-lo en les principals inquietuds polítiques i socials que afecten la humanitat”— sinó com una fórmula innovadora per tal de mantenir mobilitzada i en tensió a la militància, fins i tot fora dels períodes estrictament

¹⁸ La JNRE canviarà el nom pel de Joventut Republicana de l'Empordà (JRE) segons s'anuncia el 12 de març de 1932 en el periòdic. Vegeu: “Reunió general de la Joventut Nacionalista Republicana”; 12/3/1932, n. 779, p. 1. En el següent número, els membres de la junta afirmen que “no van tenir temps de desplegar el seu programa que el van trobar plasmat en el de Francesc Macià i la Joventut es va adherir a Esquerra Republicana de Catalunya canviant més tard el nom de Joventut Nacionalista de l'Empordà pel de Joventut d'Esquerra Republicana de Catalunya”. Vegeu: “Joventuts d'esquerra”, Alexandre Deulofeu, 18/2/1933, n. 830, p. 1.

¹⁹ “Les tasques de la Joventut Nacionalista Republicana”, 23/5/1931, n. 734, p. 1.

electorals²⁰. Igualment, l'organització d'aquest tipus d'actes s'ha d'emmarcar en la voluntat de fonamentar més el discurs del partit entre l'electorat, cosa que els permetrà, a la llarga, augmentar-ne el nombre d'afiliats —com asseguren el febrer de 1933— i votants. Alhora, els permet bastir —i en alguns casos recuperar— una xarxa de centres afins a la seva causa que funcionaran com a unitats d'enquadrament de la base social del partit. En alguns casos, el mateix periòdic utilitzarà aquesta xarxa per tal que els afiliats enviïn cròniques explicant els esdeveniments més rellevants i, també polèmics, de les seves poblacions respectives²¹. Així mateix, l'obra propagandística que impulsa la JNRE mitjançant el periòdic és una prova de l'arrelament i del grau d'implantació que pretén assolir. Com també ho és la creació d'un Secretariat polític l'abril de 1933 que haurà d'atendre a la ciutadania i fer arribar la seva veu als òrgans i càrrecs rectors del partit a nivell nacional:

“La finalitat ha d'ésser la d'influir directament sobre les directives del gran partit d'Esquerra Republicana, amb el fi de què els principis de partit siguin portats a la pràctica ràpidament i sense pal·liatius de cap mena, i això hem d'exigir-ho en primer lloc per honradesa política i, en segon lloc, perquè tenim el convenciment de què sols així es farà perdurable el triomf del partit d'Esquerra Republicana”²².

La importància atribuïda a aquestes entitats locals repartides per la comarca es posa de relleu en les constants referències de què són objecte en les pàgines del periòdic així com pel fet que alguns dels seus promotors i dirigents també formaran part de l'equip de redacció. Un exemple el trobem en la delegació de l'Alt Empordà que assistí a la segona Conferència d'Esquerrers celebrada l'octubre de 1931. Entre els diversos delegats que la formaven hi trobem des dels principals representants de les agrupacions dels pobles, fins a un membre de la JNRE, un altre de la FRSE i, finalment, Anicet Portell com a representant d'*Empordà Federal*. La presència d'aquest últim significa que el setmanari és un dels organismes que forma part de la Federació mentre que la dels diversos delegats locals dona mostra de com les entitats del poble donen un gruix considerable a la base social d'ERC a la comarca. Per contra, en el Congrés Nacional Ordinari del partit celebrat entre el 13 i el 14 de febrer de 1932, i en el qual segons el diari *L'Opinió* hi foren presents delegats de més de sis-centes entitats adherides a l'Esquerra Republicana, que representaven quaranta-cinc

mil militants, no hi trobem representants directes de la publicació²³.

Pel que fa a una organització pròpiament femenina, però, no es materialitzarà fins a les setmanes prèvies a les eleccions municipals del gener de 1934. El flamant GFE es començà a gestar el 28 de novembre de 1933, data significativa a partir de la qual se n'acordà la seva fundació i se'n fixaren els objectius bàsics: “orientar degudament a la dona en els assumptes socials i polítics. Pel triomf de la llibertat i de la justícia cal que la dona sigui un ajut i no un estorb”²⁴. És a l'escalf de la FRSE però també des del periòdic que es va gestant el procés de vertebració d'aquest grup femení. Inicialment, podem observar una crida general a través de les pàgines del setmanari dirigida a totes les dones d'esquerra de l'Empordà perquè s'associïn en aquest moviment que, segons asseguren, passa per voler el triomf de la República i el bé de Catalunya. Aquestes dones figurenques segueixen les consignes de Maria Teresa Gibert, Isolina Viladot, Aurora Bertrana, Maria Pi de Folch i Maria Dolors Bargalló que, des de Barcelona i aprofitant els òrgans periodístics del partit, “reclamaran la intervenció de les dones en política tot bastint un programa feminista i, alhora, d'esquerra”²⁵; probablement, totes elles eren lectores de la “Pàgina de la dona” que apareixia a *La Humanitat* des del gener de 1933. Els avenços per articular el grup s'aniran intensificant en els pròxims mesos fins al punt que en poques setmanes, el gener de 1934, una nota informativa assenyalava que aquell conjunt de dones que s'havien adherit al moviment es constituïa oficialment en un grup polític²⁶. L'organització del nou grup femení estava encapçalada per un comitè provisional que estava dirigit per Adela Carbona, filla de l'exalcade republicà federal de Figueres, Joan Carbona Molins, i esposa de Josep Puig Pujades. La selecció de la presidenta no és a l'atzar en la mesura que acomplia un paper similar al del seu marit enfront de la FRSE: “ens hem unit a fi de formar una secció femenina que ajudi els nostres homes d'ideals esquerrans en

²⁰ “Joventut Nacionalista Republicana de l'Empordà”, 31/10/1931, n. 759, p. 4.

²¹ “Joventut d'Esquerra” a “Noticiari”, 4/2/1933, n. 828, p. 7.

²² “Joventuts d'Esquerra”, 18/2/1933, n. 830, p. 1.

²³ En representació de l'Alt Empordà hi participen Josep Puig Pujades, Alexandre Deulofeu i Àngel Casals, tots ells, tanmateix, estretament vinculats amb el setmanari. Precisament, Puig Pujades formarà part del Comitè Executiu Central escollit per la federació comarcal de Girona al costat de Pere Cerezo i Xavier Casademunt. Segons ALQUÉZAR, Ramon (2001): *Op. Cit.*, p. 29.

²⁴ “La dona i la política”, M.C., 9/12/1933, n. 873, p. 6.

²⁵ DUARTE, Àngel (2000): *Op. Cit.*, p. 210.

²⁶ “L'Assamblea Comarcal del Grup Femení d'Esquerra”, 6/1/1934, n. 877, p. 7.

la tasca, difícil i formosa, de defensar el règim que el poble es va donar lliurement en la data històrica del 14 d'Abril"²⁷.

A part d'estimular la creació d'organitzacions afins (FRSE, JNRE i GFE) i d'una xarxa subcomarcal de centres que haurien de servir per a consolidar el poder de l'esquerra nacionalista, des del periòdic també es treballarà per tal de crear un calendari commemoratiu i un panteó de personalitats "mítiques" del republicanisme empordanès i català que serveixi com a instrument de propaganda i reproducció ideològica. En aquest sentit, es rescaten del record del segle XIX i del primer terç del segle XX fets i personatges remarcables tant de l'àmbit nacional com local que encarnen els valors i els ideals que defensa la FRSE.

El seguiment d'aquest doble culte es pot fer fàcilment a través del setmanari que és el que en fixa la litúrgia, en justifica el seu valor i la necessitat de mantenir-lo. A banda de marcar l'agenda commemorativa, el periòdic és l'instrument utilitzat per recordar, homenatjar i valorar les capacitats de cadascun d'aquests prohoms que conformaran l'esmentat panteó republicà. Una de les fórmules que té el periòdic per construir i difondre aquest "cosmos" mític és l'elaboració de números extraordinaris —encara que en la segona època escassegen en relació a la primera—, o bé, l'elaboració de ressenyes que recorden efemèrides que formen part de la iconografia republicana. Per exemple, els homenatges corresponen a il·lustres republicans locals, com ara, Martí Carreras Rebutjent, Josep Varela Roca, o bé, Francesc Canet Guardiola traspassats durant el període dictatorial i que, per tant, no havien pogut tenir el reconeixement que es considerava merescut. Així mateix, els homenatges tenen una cita anual en el periòdic tant amb l'aniversari de la mort del "profeta del federalisme", Francesc Pi i Margall, com la de molts altres republicans als quals es recorda anualment en l'aniversari de la seva defunció.

En el primer aniversari de la proclamació de la República s'elaborà un número dedicat al balanç de la gestió realitzada durant aquest període i s'entrevistà a una quinzena de personalitats de l'àmbit polític català i local (Claudi Ametlla, Josep Terradellas, Albert de Quintana, Miquel Santaló, entre molts d'altres). L'endemà de l'aprovació de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya, en el número del 10 de setembre de 1932, es ret homenatge al figuerenc Antoni Xirau qui havia format part de la Comissió encarregada de la redacció de l'Estatut. A banda d'aquestes noves fornades

de "republicans", hem de tenir en compte que aquesta iconografia es nodreix de les figures del republicanisme local del segle XIX. Una mostra d'aquesta "devoció" laica en són tant les fotografies que penjaven de les parets dels centres republicans com de les contínues referències que apareixen en els textos programàtics d'*Empordà Federal*. Un senyal inequívoc de la influència que aquests prohoms encara exercien en l'imaginari col·lectiu del republicanisme empordanès: "als vells federals empordanesos no hem de dir-los altra cosa sinó que venim a treure la pols dels anys a les belles i glorioses banderes federals que honoraren els Terrades, Monturiol, Tutau, Mates, Bofill, Arderius, Carreres i cent altres més que la mort s'empordà"²⁸.

Paral·lelament a la funció políticopropagandística, el periòdic va encapçalar nombrosos campanyes de les quals hem de distingir entre: d'una banda, aquelles que van promoure des de les pàgines del setmanari una conscienciació pública sobre un esdeveniment determinat. Per exemple, la que encapçala una forta campanya —similar a la que faran la resta de mitjans escrits— en què es demana l'amnistia pels delictes comesos durant el directori i el retorn dels exiliats. Són habituals articles enviats des de l'exili per homes representatius d'Estat Català i vinculats estretament amb la comarca (Jaume Miravittles, Jaume Compte i Josep Bordas de la Cuesta) i les campanyes que es faran a propòsit del seu retorn. Per exemple, en la campanya en relació a l'alliberament de Jaume Miravittles, l'interessat tant sols autoritzà a *Empordà Federal* a impulsar actes en pro del seu indult. En alguns casos, la mort prematura dels exiliats —com la de Martí Vilanova— valdrà articles de personatges que el van conèixer i, fins i tot, aquest fet inaugurarà la tradició ja instaurada en la primera època de confeccionar números dedicats a homenatjar els homes del republicanisme empordanès. I, d'altra banda, una quinzena de subscripcions populars que, en ocasions, reforcen les anteriors i que tindran diverses finalitats: ajudar econòmicament a la causa republicana, aixecar monuments i símbols identitaris o, simplement, impulsar iniciatives de caire social.

III. *Empordà Federal* en guerra

Tretze mesos després de la suspensió governativa del periòdic arran dels Fets d'Octubre del 1934, *Empordà*

²⁷ "A les dones de l'Empordà", Margarita Font Clot, 10/1/1934, n. 878, p. 6.

²⁸ "Ciudadans de l'Empordà", 17/5/1930, n. 680, p. 1.

Federal va reparèixer. Era el 3 de novembre de 1935²⁹. Havien estat 400 dies de “suspensió imposada” i es tractava del segon “retorn” després d’un període de repressió informativa. Per tant, podríem parlar d’una tercera vida de la publicació tal i com s’assenyalava a la part superior dreta de la capçalera “Tercera Época”. L’editorial de la reaparició del periòdic va anar dirigida a “tots els perseguits per uns ideals, siguin els que siguin” quan encara no s’havien restablert plenament les llibertats constitucionals i en un període en què es mantenia la censura. La repressió informativa es va mantenir fins a la convocatòria d’eleccions a Corts del febrer de 1936. El periòdic s’hi referia explícitament i, alhora, denunciava la situació jurídica dels 30.000 presos polítics. Entre ells, el màxim protector del periòdic, Josep Puig Pujades, qui des de feia gairebé un any estava empresonat arran dels Fets d’Octubre del 1934 per raó de la seva condició de Comissari de la Generalitat a Girona³⁰:

“En sortir a la llum pública el primer número d’EMPORDÀ FEDERAL després de la llarga suspensió que li imposaren les anormals circumstàncies que tots coneixem, els redactors i col·laboradors del nostre setmanari ens fem un deure i un honor de retre públic homenatge al nostre amic Puig Pujades, fent-li avinent que en aquesta casa sempre li serà reservat el lloc de cap de taula, en el qual lloc esperem veure’l ben aviat per a compartir tots plegats el pa i el goig de les grans victòries que s’atansa.

Puig Pujades! Per Catalunya i per la República... a les vostres ordres”³¹.

La reaparició del periòdic no suposà un canvi en la línia ideològica que havia encapçalat fins a l’octubre de 1934 sinó que mantenia i atiaava el reconeixement a un dels majors ideòlegs que havia participat activament en la construcció de l’edifici republicà federal catalanista des de l’Empordà, Josep Puig Pujades i, de l’altra, la continuïtat d’un ideari basat en la defensa de la República espanyola, l’Estatut d’Autonomia de Catalunya³² i contrari a les corrupteles del govern de centredreta que havien format el Partido Republicano Radical (PRR), d’Alejandro Lerroux,

amb la Confederación Española Derechas Autónomas (CEDA) de José M. Gil Robles.

Al llarg de les dues dècades precedents, l’ideari del periòdic, gestat a partir del republicanisme de base federal del segon decenni, s’havia consolidat durant la Segona República sota les sigles d’ERC i ara reapareixia mantenint els eixos principals que havia defensat: “Llibertat, —que no ha volgut dir llibertinatge—, República —la única forma de govern compatible amb la llibertat humana— i Federalisme —reconeixement dels pobles a viure la seva pròpia vida, perfectament compatible amb la unió de Catalunya amb els demés pobles ibèrics que és tot el contrari del separatisme—”³³.

Un republicanisme que havia de reconstruir la trencadissa que havien suposat els Fets d’Octubre de 1934: tant la FRSE com el Centre Federal i el seu portaveu, *Empordà Federal*, havien estat clausurats, i alguns dels seus membres empresonats. La reaparició del periòdic el novembre de 1935 coincidia gairebé cronològicament amb la dimissió del govern de Lerroux com a conseqüència de l’escàndol de corrupció de l’estraperlo. Per això, la convocatòria d’eleccions generals pel febrer de 1936 va esdevenir per a les esquerres una oportunitat per a retornar al poder. Amb aquest objectiu, els promotors polítics del setmanari utilitzaren novament el periòdic com a plataforma política per fer balanç de la situació, llançar consignes a favor de la candidatura del Front d’Esquerres de Catalunya i cercar recursos econòmics per finançar aquestes campanyes. Així mateix, els promotors van reorganitzar la xarxa d’entitats que ERC havia construït a inicis de la Segona República amb l’objectiu de mantenir la influència que ja havia exercit en el territori.

Finalment, el Front d’Esquerres guanyà per àmplia majoria les eleccions del 16 de febrer de 1936, fet que suposà l’assoliment de diverses fites per a la FRSE però també per al mateix periòdic: en primer lloc, el triomf electoral significà una demostració de la influència que encara tenia a la comarca malgrat la persecució a què havien estat sotmesos els seus militants. I, en segon lloc, la victòria significà l’alliberament dels polítics empresonats pel Fets d’Octubre, entre ells, Josep Puig Pujades. A propòsit del seu alliberament i de la celebració del vint-i-cinquè aniversari del periòdic es presentà la figura de Puig Pujades com a cabdal en la trajectòria del periòdic, àmpliament elogiada després del seu captiveri, i una de les més significades del republicanisme gironí:

²⁹ A aquesta data correspon el número 918 i en el darrer número localitzat de la segona etapa s’assenyala el 916. No s’ha localitzat el 917.

³⁰ Precisament, per aconseguir el seu alliberament se’l va presentar com a candidat del Front Popular d’Esquerres.

³¹ “Noticiari”, 3/11/1935, n. 917, p. 5.

³² “Després de 400 dies”, 3/11/1935, n. 917, p. 1.

³³ “Ahir, demà, avui”, J. Serra Vila, 3/11/1935, n. 917, p. 3.

“Per això, avui, en agafar de nou el timó de la gran nau republicana empordanesa, tenim la confiança absoluta que la portareu, com sempre, a port segur i que reivindicareu per ella tot allò que la Constitució i el Programa d’Esquerra republicana de Catalunya assenyalen com a principis indefugibles d’igualtat, llibertat i justícia social entre els homes”³⁴.

Els elogis a Puig Pujades no arriben només dels companys d’ambient local del partit, sinó també de diverses personalitats del republicanisme català (Ramon Noguera Comet, Pere Cerezo, August Pi Sunyer, Carles Pi Sunyer, Carles Rahola) que el defineixen com el símbol i la guia de la República i l’Autonomia a l’Empordà: “un nom que és símbol i concreció de tota una època de lluita i de sacrifici, un nom que constitueix l’exponent més acusat del republicanisme empordanès, un nom que ha estat ànima, esperit, flama encesa dels ideals federalistes”³⁵. En l’extraordinari abunden els adjectius qualificatius a la trajectòria política i literària de Puig Pujades. Un jove Alexandre Deulofeu el definia com “més que un amic, un pare espiritual” i l’anomenava “mecenes empordanès”³⁶ a propòsit de les autoedicions de llibres que havia escrit, la compra d’antiguitats i pintures i, probablement, el finançament de bona part d’*Empordà Federal* i del partit³⁷. Per la seva banda, Ramon Noguera Comet el qualificà de “virus bonus” i “gran patriota” i escrivia que “ell és doncs avui —bé pot dir-se— l’home típic de la nostra terra”³⁸. D’aquests articles, se’n desprèn, doncs, que la figura de Puig Pujades i *Empordà Federal* s’identifiquen com una única cosa, probablement del cervell programàtic del periòdic:

“Per *Empordà Federal* avui és el dia de Puig Pujades. Millor dit, per *Empordà Federal* avui és el dia d’*Empordà Federal*, perquè un i altre són la mateixa cosa. L’única és l’expressió, el concepte, el verb; l’altre la llum, el guiatge, l’home. Per això, en aquest vint-i-cinquè aniversari de l’un havia de coincidir l’homenatge de l’altre”³⁹.

El 18 de juliol de 1936 l’alçament militar iniciat a Melilla el dia anterior i encapçalat per Francisco Franco, s’estén per tota Espanya contra el govern legítim de la República. El fracàs parcial del cop d’Estat provocà l’inici d’una guerra civil que fracturaria el país en dos i que s’allargaria durant més de 30 mesos⁴⁰. El nou període va suposar l’anihilació de la legalitat republicana i en l’àmbit específic de l’exercici del periodisme l’abandonament de la intencionalitat informativa a favor de la propaganda. Com afirmen Sánchez i Barrera, “no se trata ya de informar sino de ganar la guerra, y al servicio de ésta se ponen los medios de información de uno y otro bando. Información y propaganda llegan a identificarse. Para la caracterización de la prensa, por tanto, no pueden seguirse los mismos parámetros o los mismos métodos que en períodos anteriores. La información era una arma más de propaganda, y bajo esta perspectiva debe enfocarse su estudio”⁴¹.

L’esclat de la guerra civil significà per a *Empordà Federal* una situació d’excepcionalitat a la qual s’havia d’adaptar. Inicialment, des de les seves pàgines constata amb satisfacció que siguin el proletariat i el Front Popular els qui hagin encapçalat la resposta contra els feixistes. Una opció que s’ha d’entendre en un context en el que ERC, com a partit majoritari en el Govern, s’ha d’adaptar a la “coparticipació en el procés revolucionari, però —en no poder avortar-lo— adoptà l’estratègia de frenar-lo i reconduir-lo” i amb aquest objectiu orienta els seus esforços en “l’enquadrament del moviment revolucionari en les institucions, amb uns continguts adequats a la nova conjuntura”⁴². ERC “hagué d’acceptar una revolució que no havia projectat” però “s’esforçà a recuperar l’ortodòxia democràtica, republicana i autonomista que li era consubstancial”⁴³.

A partir d’aquest moment, el periòdic optà per elaborar un discurs constructiu i en sintonia amb el procés revolucionari: “un sedàs, destria, i la palla resta a terra (...)

³⁴ “Puig Pujades a Figueres. Després de 16 mesos de presó, Puig Pujades, per la força dels vots republicans, es troba lliure entre nosaltres”, 22/2/1936, n. 934, p. 2.

³⁵ “Josep Puig Pujades i el 25è aniversari de *Empordà Federal* 1911-1936”, 11/4/1936, n. 941, p. 1.

³⁶ “Josep Puig Pujades”, Alexandre Deulofeu, 11/4/36, p. 4.

³⁷ Una línia d’investigació en el futur és sobre la capacitat econòmica de Josep Puig Pujades. Sembla ser que a mesura que assumeix més càrrecs en política, el seu patrimoni personal va en declivi segons entrevista a Adela Garrido.

³⁸ “Empordanès representatiu”, R. Noguera Comet, p. 2.

³⁹ “Doble homenatge”, A. Portell, 11/5/1936, n. 941, p. 8.

⁴⁰ La bibliografia local figuerenca compta amb alguns estudis sobre el context general del període: BERNILS MACH, Josep M.: *La Guerra Civil a Figueres 1936-1939*, Editorial Empordà, Figueres, 1986; GIFRE, Pere (coord.): *Història de l’Alt Empordà*. Girona, Diputació de Girona, abril de 2000 (1a edició), p. 611-638. En l’àmbit de la demarcació de Girona, cal destacar: DDAA (1986).

⁴¹ Sánchez, J.J. i Barrera, C. (1992): *Op. Cit.*, p. 357. Vegeu també: Campillo, M. i Centelles, E. (1979); Fuentes, J.F. i Fernández, J. (1997): *Op. Cit.*, p. 240-243; Seoane, M.C. i Saiz, M.D. (2006): *Op. Cit.*, p. 225-250.

⁴² ALQUÉZAR, Ramon (2001): *Op. Cit.*, p. 36.

⁴³ ALQUÉZAR, Ramon (2001): *Op. Cit.*, p. 36.

Les setmanes de violència i desgavell que segueixen la insurrecció feixista seran superades per l'acció constructiva de la revolució⁴⁴. Aquesta nova posició era significativa donat que fins aquell moment el periòdic només s'havia aproximat als obrers puntualment (per exemple, durant els comicis electorals o fent-se ressò d'alguns dels actes que promouien les entitats obreres de la ciutat) destacant que el gruix del partit a la ciutat estava format, sobretot, per intel·lectuals, petits industrials i botiguers més o menys acomodats. Un punt de vista diametralment oposat al que mostrà el periòdic, una vegada iniciada la guerra, en què s'arribà a justificar que els empresaris "que amb llur propi esforç han fet viables i productius llurs negocis" són, de fet, "una categoria de treballadors (...) germana del proletariat" que forma part "amb aquest i amb la pagesia el poble autèntic" en la mesura que "llurs capitals, gairebé sempre limitats, són principalment una acumulació de treball"⁴⁵.

Aquesta reformulació identitària i acostament al món del treball s'evidencià en un seguit de canvis pel que fa als temes i als continguts que van aparèixer en el periòdic. En primer lloc, assegurà que s'havia d'anar cap a una total "compenetració entre els homes de govern i les organitzacions obreres"⁴⁶. En segon lloc, apostà per la necessitat de socialitzar "totes les empreses, sempre i quan representi un avantatge econòmic per la col·lectivitat" evitant "la col·lectivització d'aquelles indústries que poguessin representar una pèrdua o un destorb econòmic"⁴⁷. I, en tercer lloc, el periòdic funcionà com a portaveu d'algunes formacions polítiques que no tenien premsa local pròpia⁴⁸.

Un altre canvi significatiu respecte al discurs mantingut en els anys anteriors a la guerra era el fet que pràcticament desapareix la reflexió a l'entorn del model d'Estat i l'encaix de Catalunya dins d'Espanya. Les necessitats de la guerra i

l'interès per recompondre el paper d'ERC dins el bàndol antifeixista convertiren aquesta qüestió en un tema secundari. Les úniques referències localitzades a propòsit del model d'Estat —en una aposta clara per una articulació federal— són de les primeres setmanes del conflicte en què el periòdic es considera hereu encara del programa i de les bases que Pi i Margall havia aprovat el 22 de juny de 1894 en nom del Partit Federal. Els promotors del periòdic consideraven que aquell programa signat pels seus avis 42 anys enrere mantenia tota la vigència i afirmaven que "els Republicans de la nostra terra, que sempre han estat federals, són tots doncs al seu lloc, i no és lluny l'hora de veure implantat el seu programa"⁴⁹.

La guerra fou una situació d'excepcionalitat inèdita que comportà un replantejament d'idees i valors entre els redactors i un gir en el posicionament del periòdic davant certes qüestions. A propòsit del nou context de guerra, hem constatat que els seus promotors s'hi van adaptar però que, a més, ho van fer des d'una actitud contemporitzadora envers el procés de revolució social engegat a la zona republicana. Des de les primeres setmanes del conflicte, el periòdic insistia en la idea que s'estava en una guerra però, alhora, en un procés revolucionari ("la lluita actual és, ensems, una guerra civil i una revolució"⁵⁰) dins del qual l'esquerra burgesa i catalanista havia d'intentar resituar-se i trobar el seu lloc al costat de les forces estrictament obreres. D'entrada, això significà acollir positivament la nova situació tal i com mostrava el lema de la portada del 8 d'agost de 1936: "Visca el nou ordre revolucionari!"

Tanmateix, el significat que es volia donar al terme "revolució" així com el procés de realització d'aquesta diferia de forma notable respecte al de les formacions estrictament obreres. En essència, per als homes d'*Empordà Federal*, aquest concepte representava un canvi de règim social en consonància amb allò que el poble volia. És per això que van arribar a afirmar que "Esquerra Republicana accepta el règim social que el poble vulgui donar-se per avançat que aquest règim sigui" i que, en conseqüència, no els fa por "una Catalunya per roja que sigui"⁵¹.

Al cap de poques setmanes, però, la visió del que havia de ser la revolució i del com s'havia de portar a terme passà a convertir-se en un tema recurrent en les pàgines del

⁴⁴ "Revolució Constructiva", Lluís Bota Vila, 29/8/1936, n. 959, p. 4.

⁴⁵ "Als ciutadans de Catalunya", n. 981, p. 2.

⁴⁶ "Catalunya, exemple", Alexandre Deulofeu, 22/8/1936, n. , p. 1.

⁴⁷ Vegeu: "La Revolució Social", Alexandre Deulofeu, 5/9/1936, n. 960, p. 1. En aquest mateix número s'informa que els treballadors de les Empreses de Gas i Electricitat pertanyents a l'Associació d'Empleats i Obrers de Gas i Electricitat de l'Alt Empordà (UGT) d'acord amb el Comitè Central de Control Obrer de les empreses de Gas i Electricitat de Catalunya han incautat les empreses: Sociedad Hidro-Eléctrica del Ampurdán, Fill de Pau Pagés i Gas Gregori, S.A. Vegeu: "Serveis públics incautats" a "Noticiari", 5/9/1936, n. 960, p. 7.

⁴⁸ Per exemple, el 26 de setembre de 1936 va incloure una ressenya del míting del PSUC, partit que en l'àmbit local no comptava amb cap òrgan d'expressió propi.

⁴⁹ "24 anys enrera-un programa-un mestre-Pi i Margall", 15/8/1936, n. 957, p. 2.

⁵⁰ "Una guerra civil i una revolució", 19/9/1936, n. 962, p. 1.

⁵¹ "La posició d'Esquerra Republicana", Alexandre Deulofeu, 19/9/1936, n. 962, p. 1.

periòdic. Des d'aquesta tribuna, i d'acord amb el discurs d'ERC en l'àmbit català, es començà a plantejar la necessitat de centrar tots els esforços en guanyar la guerra i orientar la revolució en marxa també cap a aquest objectiu. Això significà que la revolució començà a ser plantejada tan sols com una eina més en el camí de la victòria i no tant com un instrument per acabar amb l'ordre social i econòmic anterior a la guerra. Igualment, es començà a reivindicar un autèntic ordre revolucionari que posés fi als excessos i improvisacions amb què s'estava conduint el procés. De fet, des de les pàgines del periòdic sovint s'alertà del perill que la revolució acabés derivant en caos, la qual cosa seria letal per al triomf de les armes republicanes.

Per tal que això fos possible, van plantejar la necessitat d'establir una direcció clara —que sense cap dubte havia de correspondre al govern de Catalunya—, gràcies a la qual aquest es convertí en “eix del moviment revolucionari” i responsable de que “el moviment respongui a les essències racials del poble català”⁵². En certa manera, doncs, el que es reivindicava era el retorn del poder a les institucions legítimes, és a dir, a la Generalitat a Catalunya i al govern de la República a la resta del territori lleial, talment com “un sol poder junt al Govern popular, sota un sol comandament, amb una sola disciplina vers el triomf decisiu”⁵³ i amb la necessitat de que les seves disposicions “siguin executades per tothom amb la màxima rapidesa”⁵⁴. Aquestes institucions que com abans del conflicte estaven encapçalades per ERC havien d'obrir-se a la incorporació de la resta de forces antifeixistes, especialment, aquelles de naturalesa obrera.

A manera de conclusió

Empordà Federal constitueix un model paradigmàtic de periòdic republicà nacionalista d'àmbit local que cal ésser considerat com un òrgan d'expressió i de difusió de les sigles polítiques que, successivament, va defensar al llarg de gairebé vint anys. Aquest model es caracteritza pel propòsit explícit de ser una plataforma d'idees per al projecte polític que Josep Puig Pujades va encapçalar i catalitzar, sobretot,

durant els anys de la Segona República. A través d'aquest model, l'objectiu últim del periòdic era doble: per una banda, mantenir la seva hegemonia en el poder local i durant els anys 30 en el Govern de la Generalitat; de l'altra, projectar un ideari basat en la concepció republicana del progrés municipal però també de Catalunya com a nació. No només això, sinó que *Empordà Federal* va articular-se com a motor de les sigles polítiques que representava. L'abril de 1911 apareix amb la intenció de reforçar el paper dels republicans federals de caràcter catalanista paral·lelament al portaveu històric d'aquests, *El Ampurdanés*. Els seus promotors, posteriorment, se n'acabaren escindint i crearen el centre de la Unió Federal. Per tant, podríem afirmar que *Empordà Federal* fou, en bona mesura, una de les forces impulsores que conduïren a prendre aquesta decisió en la mesura que el fet de tenir un portaveu propi va permetre a aquest grup distanciar-se de la línia dominant fins aquell moment. Aquesta situació es repeteix després de la Dictadura de Primo de Rivera quan és el periòdic el primer que reapareix i, posteriorment, es crea el partit que li donarà contingut polític, la FRSE. Per tant, aquesta capçalera novament funciona com a motor des del qual es potencia la creació de les entitats polítiques que patrocinarà en els anys següents.

Des del periòdic hi haurà la voluntat de convertir-se en un òrgan polític amb què permeti de consolidar i perpetuar en el poder local (i posteriorment també autonòmic) les sigles polítiques que acompanyava i alhora difondre un corpus de valors i idees basades en una nova cultura cívica republicana. En vista de l'hegemonia assolida pels homes d'*Empordà Federal* en la política municipal i d'ERC en la política catalana dels anys 30 aquesta voluntat sembla haver assolit un èxit total. En certa manera, doncs, es pot afirmar que el periòdic fou el “llevat” necessari per tal que el projecte de desenvolupament de la ciutat i de país que tenia el nacionalisme progressista acabés arrelant i pogués esdevenir un model dins de l'àmbit català. En la consecució d'aquest objectiu, el paper del periòdic fou promocionar una cultura política que fomentés els valors de la democràcia, la tolerància i el respecte i que, en darrer terme, contribuís a forjar una nova identitat col·lectiva.

⁵² “La posició d'Esquerra Republicana”, Alexandre Deulofeu, 19/9/1936, n. 962, p. 1.

⁵³ “Cal guanyar la guerra”, 26/9/1936, n. 963, p. 1.

⁵⁴ (no consta títol), 24/10/1936, n. 967, p. 5. La mateixa idea de reforçar el poder del Govern de la Generalitat es manté. Vegeu: “La necessitat d'enfortir el Govern”, 31/10/1936, n. 968, p. 5.

- Taula I -

Relació de col·laboradors destacats amb la producció aproximada de textos classificats per èpoques

*ordenats per ordre alfabètic

Cognoms, Nom	1911-1923	1930-1934	1935-1938
Ametlla, Claudi	-	3	-
Bertrana, Aurora	-	1	-
Bertrana, Prudenci	2	1	-
Cerezo, Pere	-	-	15
Corominas, Pere	8	-	1
Dalí, Salvador	-	1	-
Dalmau, Delfí	1	8	5
Duch Salvat, E.	-	2	1
Gassol, Ventura	1	5	-
Iglesies, Ignasi	16	2	-
Madrid, Francesc	-	7	-
Maragall, Joan	10	2	-
Marial, Melcior	-	1	-
Miravittles, Jaume	-	10	-
Noguer Comet, Ramon	27	10	1
Pallac, Josep	-	12	-
Pi Suñer, August	27	1	1
Rahola, Carles	8	1	2
Rovira i Virgili, Antoni	3	8	3
Santaló, Miquel	-	4	1
Xirau, Antoni	-	3	-

- Taula II -

Organigrama d'entitats adherides a ERC a l'Alt Empordà (1930-1934)

*ordenades per ordre cronològic

Fitxa tècnica

1. Nom de la publicació: *Empordà Federal*
Subtítol: primera època: "Setmanari d'U.F.N.R." (des del 8 d'abril de 1911 fins al 28 de juny de 1919). A partir del 5 de juliol de 1919 desapareix aquest subtítol. Segona i tercera èpoques: apareixen a la capçalera "Segona Època" i "Tercera Època", respectivament. **Lema:** "Terra de llibertat. Jo'n diria del Empordà pera ferne tot l'elogi en una sola paraula" (des de l'11 de novembre de 1911 fins al 24 de novembre de 1923).
2. Lloc d'edició: Figueres.
3. Periodicitat: setmanal (surten els dissabtes). Les fulles extraordinàries podien tenir altres dies d'aparició (dijous). Excepcionalment, alguns números ordinaris es publicaven en dijous, per exemple, l'any 1914 es publica la vigília de Nadal per no coincidir amb la diada de Sant Esteve.
4. Llengua o llengües: català.
5. Dates del primer i de l'últim número publicats: 8 d'abril de 1911 - 24 de novembre de 1923 (primera època); 29 de març de 1930 - 29 de setembre de 1934 (segona època); 3 de novembre de 1935 - 4 de febrer de 1938 (tercera època).
6. Orientació editorial i continguts: informació política i general.
7. Orientació política: òrgan de la UFNR (des del 8 d'abril de 1911 fins al 28 de juny de 1919); republicà federal adherit a ERC (des del 29 de març de 1930 fins el 29 de gener de 1938).
12. Format: 43 x 28 cm. aproximadament.
14. Tiratge i difusió: 600 exemplars (segons *Estadística de la Prensa Periódica de España* -referida al 1º de febrero del año 1920-); 1.000 exemplars (segons Arxiu Comarcal de l'Alt Empordà. Fons Municipal de Figueres, sèrie Cultura 1908/1974, sign. 1794); 400 exemplars (segons Arxiu Municipal de Figueres. Fons Ajuntament de Figueres, sèrie Correspondència sobre la premsa local, 1933).
17. Tipologia de publicitat: anuncis d'àmbit local.

18. Edicions extraordinàries: nombrosos números extraordinaris i suplementos. En la primera època, 27; segona època, 10; tercera època, 4.

19. Incidències: el fiscal municipal acusa al periòdic d'unes opinions aparegudes en els números del 9 de gener i del 27 de febrer (març 1915); s'hi observa una llegenda que assenyala "aquest número ha sigut passat per la censura governativa" (30 de juliol de 1921); denúncia per un article titulat "Justicia", en relació a un judici que s'havia de fer a Feliciano Hernaz, exjutge de Girona (30 desembre 1922; censura prèvia (mesos de setembre a novembre de 1923, de març de 1930 a abril 1931 i des de setembre a febrer de 1938); suspensió per ordre governativa (novembre 1923-març 1931 i d'octubre 1934 a octubre 1935).

20. Col·leccions conservades més rellevants:

No hi ha cap col·lecció completa del periòdic. Per l'estudi de la primera època, es recomana utilitzar la de la Col·lecció Aurèlia Guillaumet Navarra de Figueres. Per la segona i la tercera època, és convenient consultar la de la Biblioteca Fages de Climent i per completar les llacunes d'aquest període la Col·lecció Josep Fajol de Figueres.

Bibliografia

- ALBERTI, Santiago: *El republicanisme català i la Restauració Monàrquica (1875-1923)*, Albertí editor, Barcelona, 1973.
- AMETLLA, Claudi: *Memòries polítiques*, Catalònia, Barcelona, 1979.
- BERNILS MACH, Josep M.: *La Guerra Civil a Figueres 1936-1939*, Editorial Empordà, Figueres, 1986.
- *Marià Pujulà Vidal*, Ajuntament de Figueres, Figueres, 1999.
- CABRUJA AUGUET, Agustí: *Polítics i escriptors gironins durant la Segona República*, Ajuntament de Salt i Diputació de Girona, Girona, 1987.
- CAMPILLO, Maria; CENTELLES, Esther: *La premsa a Barcelona, 1936-1939*, Centre d'Història Contemporània de Catalunya, Barcelona, 1979.
- CASASÚS, Josep M.: *Ideología y análisis de medios de comunicación*, Mitre, Barcelona, 1985.
- CHECA GODOY, Antonio: *Prensa y partidos políticos durante la II República*, Universidad de Salamanca, Salamanca, 1989.
- COSTA FERNÁNDEZ, Lluís: *El Autonomista: el diari dels Rahola. Els orígens del periodisme modern a Girona*

- (1898-1939), Col·legi de periodistes de Catalunya i Diputació de Girona, Barcelona, 2000.
- CULLA CLARÀ, Joan Baptista; DUARTE MONTSERRAT, Àngel: *La premsa republicana*, Col·legi de Periodistes de Catalunya, Barcelona, 1990.
- DDAA: *Esquerra Republicana de Catalunya. 70 anys d'història (1931-2001)*, Columna, Barcelona, 2001
- DDAA: *La Guerra Civil a les comarques gironines, 1936-1939*, Jornades d'estudi commemoratives, Cercle d'Estudis Històrics i socials, Girona, 1986.
- DDAA: *La II República, 60 anys després*, Estudis sobre les comarques gironines. Cercle d'Estudis Històrics i Socials, Girona, 1991.
- DUARTE MONTSERRAT, Àngel: *Història del republicanisme català*, Eumo, Barcelona, 2000.
- FIGUERES ARTIGUES, Josep M.: *Premsa i Nacionalisme. El periodisme en la reconstrucció de la identitat catalana*, Pòrtic, Barcelona, 2002.
- GIFRÉ, Pere (coord.): *Història de l'Alt Empordà*. Girona, Diputació de Girona, abril de 2000 (1a edició), p. 589-609.
- GUILLAMET LLOVERAS, Jaume: *Abdon Terradas. Primer dirigent republicà, periodista i alcalde de Figueres*, Monografies Empordaneses, Figueres, 2000.
- GUILLAMET LLOVERAS, Jaume; MORENO CHACÓN, Manuel; TEIXIDOR COLOMER, Anna; TESTART GURI, Albert: *Història de la Premsa de Figueres (1809-1980)*, Ajuntament de Figueres, Figueres, en premsa.
- IVERN SALVÀ, M. Dolors: *Esquerra Republicana de Catalunya (1931-1936)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1988.
- *Les dones d'esquerra (1931-1939)*, Fundació Josep Irla, Barcelona, 2007.
- IZQUIERDO BALLESTER, Santiago (2006): *República i autonomia. El difícil arrelament del catalanisme d'esquerres, 1904-1931*, Editorial Afers, Barcelona, 2006.
- MORENO CHACÓN, Manuel (2004): *El personal polític republicà de l'Ajuntament de Figueres. Les eleccions municipals durant la Restauració (1877-1923)*, Ajuntament de Figueres, Figueres, 2004.
- PUJOL CASADEMONT, Enric (coord): *El somni republicà. El republicanisme a les comarques gironines (1900-1936)*, Viena Edicions, Barcelona, 2009.
- ROIG ROSICH, Josep M.: *La Dictadura de Primo de Rivera a Catalunya. Un assaig de repressió cultural*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1992.
- SÁNCHEZ ILLÁN, Juan Carlos: *Prensa y política en la España de la Restauració. Rafael Gasset y El Imparcial*, Biblioteca Nueva, Madrid, 1999.
- SANTALÓ, Jaume (coord.): *Figueres 1900-1936. Imatge i història de la Catalunya republicana*, Consorci del Museu de l'Empordà, Figueres, 1999.
- SEAONE, María Cruz; SAIZ, María Dolores: *Cuatro siglos de periodismo en España. De los avisos a los periódicos digitales*, Alianza Editorial, Madrid, 2007.
- SOLER VIDAL, Josep: *Abdó Terrades: primer apòstol de la democràcia catalana (1812-1856)*.), La Magrana, Barcelona, 1983.
- TEIXIDOR COLOMER, Anna: *Empordà Federal (1911-1938): un model de periòdic republicà i nacionalista*, treball de recerca UPF, inèdit, 2009.
- TERMES, Josep: *De la Revolució de Setembre a la fi de la Guerra Civil (1868-1939)*, volum VI de la *Història de Catalunya* dirigida per Pierre VILAR, Edicions 62, Barcelona, 1987 (1a edició).
- TOWNSON, Nigel (ed.): *El republicanismo en España (1830-1977)*, Alianza Editorial, Madrid, 1994.
- UCELAY DA CAL, Enric: *La Catalunya populista. Imatge, cultura i política en l'etapa republicana (1931-39)*, Barcelona, La Magrana, 1982.